

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞA SAHİP AİLELERİN SALGIN DÖNEMİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN UZAKTAN EĞİTİM SÜRECİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Mehmet GÜRBÜZ¹

1 Arş. Gör., Uşak Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, mehmet.gurbuz@usak.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2811-9946.

Geliş Tarihi: 30.08.2020 Kabul Tarihi: 19.03.2021 DOI: 10.37669/milliegitim.788016

Öz: Bu araştırmanın amacı COVID-19 salgını döneminde yürütülen uzaktan eğitim süreci hakkında özel gereksinimi çocuğa sahip ailelerin görüşlerini ortaya koymaktır. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu özel gereksinimli çocuğa sahip 15 ebeveyn oluşturmaktadır. Veriler araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak toplanmıştır. Verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Toplanan veriler kategorileştirilmiş ve oluşan kategoriler arasındaki ilişkiler incelenerek temalara ve bu temalara bağlı kod ve alt kodlara ulaşılmıştır. Bunun sonucunda uzaktan eğitim sürecinin verimliliği, uzaktan eğitim sürecinde ebeveynlerin yaptığı faaliyetler, uzaktan eğitim sürecinde karşılaşılan sorunlar ve uzaktan eğitim sürecinde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından verilen destekler temaları oluşmuştur. Çalışmada elde edilen bulgular ilgili literatür ile tartışılmış ve çeşitli öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Özel gereksinimli çocuğa sahip aileler, covid-19, uzaktan eğitim

AN INVESTIGATION OF THE OPINIONS OF THE FAMILIES WITH SPECIAL NEEDS CHILDREN ABOUT THE DISTANCE EDUCATION PROCESS DURING THE EPIDEMIC PERIOD

Abstract:

The purpose of this research is to reveal the views of families with special needs children about the distance education process carried out during the COVID-19 pandemic. In this research, phenomenology, one of the qualitative research designs, was used. The study group of the research consists of 15 parents with special needs children. The data has been collected using the semi-structured interview form prepared by the researcher. Content analysis method was used in the analysis of the data. The collected data were categorized, and the themes and the codes and sub-codes linked to these themes were reached by examining the relationships between the categories. As a result, the themes of the efficiency of the distance education process, the activities of the parents during the distance education process, the problems encountered in the distance education process and the supports provided by the Ministry of National Education in the distance education process have been formed. The findings obtained in the study were discussed with the relevant literature and various suggestions were made.

Keywords: Families with special needs children, covid-19, distance education

Giriş

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Wuhan kentinde ortaya çıkan ve koronavirüs (COVID-19) olarak tanımlanan hastalık tüm dünyayı kısa süre içerisinde etkisi altına almıştır. Bunun sonucunda 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi (küresel salgın) ilan edilmiştir (World Health Organization, 2020). Ülkeler salgını kontrol altına almak amacıyla şehirlerde karantina uygulaması, sınır kontrolleri ve ülkeler arası seyahat sınırlamaları gibi önlemler uygulamaya başlamışlardır. Salgına karşı alınan önlemler arasına okulların kapatılması da eklenmiştir. 2 Nisan 2020 tarihinde koronavirüs önlemleri kapsamında okulları kapatan ülke sayısı 194'e yükselmiş ve 1.5 milyarı aşkın öğrenci bu durumdan etkilenmiştir (UNESCO, 2020).

Salgın sürecinden olumsuz olarak etkilenen grupların başında özel gereksinimli bireylerin geldiği söylenebilir (Asbury, Fox, Deniz, Code ve Toseeb, 2020; Education Cannot Wait, 2020). Özel gereksinimli bireyler ve aileleri pandeminin etkilerine karşı

daha savunmasızdırlar (Prime, Wade ve Browne, 2020). Bununla birlikte bu bireyler salgına karşı alınan önlemler sonucunda oluşan yeni durumda davranışsal, çevresel ve kurumsal engellerle karşılaşmaktadır (The United Nations Human Rights, 2020). Eğitim kurumlarının kapatılması sonucunda özel gereksinimli bireyler öğretmenlerinden, arkadaşlarından ve aldıkları destek hizmetlerden uzak kalmışlardır (Lee, 2020; Narzisi, 2020). Bu kurumlar; özel gereksinimli bireylerin akademik beceriler edinmesi, öğretmenleri ve arkadaşlarıyla iletişim kurması ve psikolojik rehberlik hizmeti sağlamaları nedeniyle yaşamları için oldukça önemlidir (Wang, Zhang, Zhao, Zhang ve Jiang, 2020).

Eğitim kurumlarının kapatılması özel gereksinimli bireyler ve aileleri için başka sorunların da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Örneğin otizm spektrum bozukluğuna (OSB) sahip bireyler belirli düzen ve rutinelere aşırı bağlılık göstermektedirler. Bu rutinlerde yaşanacak en küçük değişikliklerde bile direnç gösterme ve öfke nöbetleri görülebilir (Kırcaali İftar, 2017). Eğitim kurumlarının kapatılması ve evde karantina uygulaması nedeniyle OSB'li bireylerin rutinleri bozulmuştur (Altable, 2020). Çocuklar ve aileleri kısıtlı bir alanı sınırlı kaynaklarla paylaşmak ve yeni zorluklarla başa çıkmak için günlük yaşamlarını ve rutinlerini değiştirmek durumunda kalmışlardır. Ebeveynler işlerini ev ortamında sürdürmeye çalışırken aynı zamanda çocuklarının bakımları ve eğitimleri ile de ilgilenmek durumunda kalmışlardır. Bu durum aile bireylerinin stres düzeylerinde artış yaşanmasına neden olmaktadır (Asbury ve ark., 2020; Becker, vd., 2020; Clemens ve ark., 2020; Rita Petretto, Masala ve Masala, 2020). Hali hazırda özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin, sahip olmayan annelere göre daha fazla stres altında olduğunu gösteren araştırma bulguları (Akça ve Özyürek, 2019; Baxter, Cummins ve Yiolitis, 2000; Ertürk, 2018; Eroğlu, Arıcı Özcan ve Peker, 2015; Esdaile ve Greenwood, 2003; Macias, Saylor, Rowe ve Bell, 2003; Miranda, Tarraga, Fernandez, Colomer ve Pastor, 2015) ve salgın döneminde artan stres durumu birlikte düşünüldüğünde özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin üzerindeki stres yükünün bu dönemde daha fazla arttığı söylenebilir.

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 23 Mart 2020 tarihi itibarıyla eğitim sürecinin uzaktan eğitim yöntemiyle devam edeceğini açıklamıştır. Uzaktan eğitim sürecinin özellikle özel eğitim bağlamında getirdiği önemli avantajlar bulunmaktadır. Uzaktan eğitim, özel gereksinimli bireyler için zaman, mekân ve esneklik gösterme noktasında öne çıkmaktadır. Geniş kitlelere esnek bir yaklaşımla eğitim fırsatı sunmayı sağlayan uzaktan eğitim yöntemi, toplumun bir parçası olan özel gereksinimli bireylerin ihtiyaç duydukları eğitim hizmetine para, zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın ulaşmalarını sağlamakta (Özdemir Topaloğlu ve Topaloğlu, 2009) ve kendi öğrenme hızlarında ilerlemelerine olanak tanımaktadır (Beck, Egalite ve Maranto, 2014). Uzaktan eğitim sürecinde senkron ve asenkron (banttan) uygulamalarının birlikte kullanıldığı görülmektedir. Öğretmenler çeşitli programlar (Zoom, Skype, vb.) ve Eğitim Bilişim Ağını (EBA) kullanarak derslerini internet üzerinden yürütmeye başlamışlardır. Bununla

birlikte TRT EBA kanalı ile de ilkököl ve ortaokul düzeyindeki özel gereksinimli öğrencilere yönelik içerikler yayınlanmaktadır.

Uzaktan eğitim süreci bazı sınırlılıkları da beraberinde getirmektedir (Heinich, Molenda, Russell ve Smaldino, 2001). İlk olarak uzaktan eğitim teknolojik cihazların kullanılabilirliğine ve internet bağlantısına sahip olmaya dayanmaktadır (Bozkurt ve ark., 2020; Rita Petretto, Masala ve Masala, 2020). Bu durum üst ve alt sosyoekonomik düzeyde yer alan çocuklar arasındaki dijital uçurumu gündeme getirmektedir. OECD (2001) dijital uçurumu bilgi ve iletişim teknolojileri ve internet kullanımı ve erişim fırsatları açısından farklı sosyo-ekonomik düzeylerdeki bireyler, haneler, işletmeler ve coğrafi alanlar arasındaki boşluk olarak tanımlamıştır. OECD (2020) verilerine göre Türkiye internete erişim ve bilgisayara sahip olma konularında Avrupa ülkelerinin arkasında yer almaktadır. Yılmaz, Güner, Doğanay ve Yılmaz'ın (2020) yaptığı çalışmada da öğrencilerin ikamet ettikleri bölgeye göre bilgisayara sahip olma konusunda anlamlı fark ortaya çıkmıştır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşayan öğrencilerin bilgisayara sahip olma konusunda diğer bölgelerde yaşayan öğrencilere göre iki kat daha fazla dezavantajlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İkinci olarak öğrenme ve uzaktan eğitim platformlarının etkin kullanılması yoğun bir aile desteği gerektirmektedir. Çocukların yaşı küçüldükçe aile üyelerinden alacakları destek ihtiyacı da artış göstermektedir. Bunlara ek olarak öğretmenlerin uzaktan eğitim sürecini öğrenmenin tüm aşamalarında ek desteğe ihtiyaç duyan özel gereksinimli bireylerin ihtiyaçlarına göre düzenlemesi gerekmektedir (Rita Petretto, Masala ve Masala, 2020).

Özel gereksinimli bireylerin ebeveynlerinin yüz yüze eğitimin yerini alan bu yeni eğitim süreci hakkındaki görüşlerini incelemek oldukça önemlidir. Pandemi sürecinde bu ebeveynlerin yeni duruma nasıl uyum sağladıklarını, uzaktan eğitim sürecinde çocuklarını nasıl desteklediklerini, bu dönemde hangi sorunlarla karşılaştıklarını, kendileri için hazırlanan destek hizmetler hakkındaki görüşlerini ortaya koymak ileriki dönemlerde özel gereksinimli birey ve ailelere yönelik hazırlanacak programlar ve destek hizmetler için değerli bilgiler sağlayacağı düşünülmektedir. Alanyazın tarandığında COVID-19 salgını süreci ve bu süreçte gerçekleştirilen uzaktan eğitim uygulamaları hakkında veli görüşünü inceleyen çalışmaların (Demir Öztürk, Kuru ve Demir Yıldız, 2020; Kurt Demirbaş ve Sevgili Koçak, 2020; Yılmaz ve ark., 2020) oldukça sınırlı sayıda olduğu, özel gereksinimli bireylerin ebeveynlerine yönelik gerçekleştirilen çalışmaların (Asbury ve ark., 2020; Cahapay, 2020) ise yurtdışı alanyazına ait olduğu görülmektedir. Bu nedenle araştırmanın alanyazındaki boşluğa katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmanın amacı, özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin salgın döneminde gerçekleştirilen uzaktan eğitim süreci hakkındaki görüşlerini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır:

1. Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin salgın döneminde gerçekleştirilen uzaktan eğitim sürecinin verimliliği hakkındaki görüşleri nelerdir?

2. Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin salgın döneminde gerçekleştirilen uzaktan eğitim sürecinde yaptıkları faaliyetler nelerdir?

3. Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin salgın döneminde gerçekleştirilen uzaktan eğitim sürecinde yaşadıkları sorunlar nelerdir?

4. Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin salgın döneminde Millî Eğitim Bakanlığı'nın verdiği destekler hakkındaki görüşleri nelerdir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımlarından fenomenolojik araştırma deseni kullanılmıştır. Fenomenolojik araştırma, bireylerin bir olgu veya kavramla ilgili deneyimlerini ve bunlara yükledikleri ortak anlamları ortaya çıkarmaya çalışır (Creswell, 2018). Fenomenolojik araştırmalar kesin ve genellenebilir sonuçlar ortaya koyamayabilir ancak örnekler, yaşantılar ve açıklamalar yoluyla bir olguyu daha iyi tanımamıza yardımcı olabilir. Bu yönüyle bilimsel alanyazına ve uygulamaya önemli katkılar sunabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Çalışma Grubu

Çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemlerinden olan maksimum çeşitlilik örnekleme ve ölçüt örnekleme birlikte kullanılarak oluşturulmuştur. Maksimum çeşitliliğe dayalı örneklem oluşturmak çeşitlilik gösteren durumlar arasında ortak ya da paylaşılan bir olgunun olup olmadığını ve bu çeşitliliğe göre problemin farklı boyutlarını ortaya koymayı sağlamaktadır. Ölçüt örnekleme yönteminde ise önceden belirlenmiş ölçütleri sağlayan durumlar araştırılır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Araştırma kapsamında belirlenen ölçütler:

3. Sınıfta öğrenim gören,

Üstün yetenekli, öğrenme güçlüğü veya hafif düzey zihinsel yetersizlik tanısı almış çocuğa sahip olmaktır.

Bu bağlamda araştırmanın çalışma grubunu 3. Sınıf düzeyinde öğrenim gören ve üstün yetenek tanısı almış çocuğa sahip 5 ebeveyn, öğrenme güçlüğü tanısı almış çocuğa sahip 5 ebeveyn ve hafif düzey zihinsel yetersizlik tanısı almış çocuğa sahip 5 ebeveyn olmak üzere toplam 15 ebeveyn oluşturmaktadır. Çalışma grubuna ait demografik özellikler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Çalışma Grubu

Kod İsim	Yaş	Cinsiyet	Öğrenim Düzeyi	Meslek	Çocuğun Tanısı
E1	38	Kadın	Üniversite	Öğretmen	Üstün Yetenek
E2	40	Kadın	Lise	Ev Hanımı	Üstün Yetenek
E3	37	Kadın	Lisans	Memur	Üstün Yetenek
E4	41	Kadın	Ön Lisans	Sekreter	Üstün Yetenek
E5	36	Kadın	Üniversite	Özel Sektör	Üstün Yetenek
E6	35	Kadın	Lise	Ev Hanımı	Hafif Düzey Zihinsel Yetersizlik
E7	33	Kadın	Lise	Ev Hanımı	Hafif Düzey Zihinsel Yetersizlik
E8	34	Kadın	Ön Lisans	İşçi	Hafif Düzey Zihinsel Yetersizlik
E9	35	Kadın	Ön Lisans	İşçi	Hafif Düzey Zihinsel Yetersizlik
E10	32	Kadın	Lise	Ev Hanımı	Hafif Düzey Zihinsel Yetersizlik
E11	35	Kadın	Lisans	Ev Hanımı	Öğrenme Güçlüğü
E12	37	Kadın	Lisans	Memur	Öğrenme Güçlüğü
E13	36	Kadın	Lisans	Memur	Öğrenme Güçlüğü
E14	36	Kadın	Lise	Ev Hanımı	Öğrenme Güçlüğü
E15	34	Kadın	Ön Lisans	Özel Sektör	Öğrenme Güçlüğü

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde araştırmacı soruları önceden hazırlar ve görüşmenin akışına bağlı olarak ek sorularla kişinin yanıtlarını detaylandırmasını sağlayabilir (Türnüklü, 2000). Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği zaman esnekliği ile sistematik ve karşılaştırılabilir bilgi elde etmeyi sağlar (Avcı, 2008).

Yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulma sürecinde 3 alan uzmanından görüş alınmış ve soruların araştırma amacına yönelik hazırlanmasına dikkat edilmiştir. Oluşturulan soruların açık uçlu olmasına, yönlendirici ve çok boyutlu olmamasına dikkat edilmiştir. Ebeveynlerle görüşmeler COVID-19 salgını nedeniyle telefon görüşmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir. Görüşme öncesinde form elektronik ortamda ebeveynlere gönderilmiştir. Araştırmaya katılmayı gönüllü olarak kabul eden ebeveynlerle yapılan görüşmeler izinleri alınarak sesli kayıt altına alınmıştır. Ortalama görüşme süresi 17 dakikadır.

Verilerin Analizi

Araştırmada toplanan veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi dört aşamada gerçekleştirilir. İlk aşamada veriler kodlanır. İkinci aşamada temalar ortaya çıkarılır. Üçüncü aşamada kodlar ve temalar düzenlenir. Dördüncü ve son aşamada ise bulgular tanımlanarak yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Verilerin analiz sürecinde görüşmeler sırasında alınan notlar ve ses kayıtları bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Verilerin görüşme formunda yer alan sorulara verdikleri cevaplar irdelenerek tema, kod ve alt kodlara dönüştürülmüştür.

Araştırmada geçerliğin sağlanması amacıyla katılımcı teyidi ve ayrıntılı betimleme stratejileri kullanılmıştır. Yazılı dokümana dönüştürülen veriler katılımcılara gönderilerek gerekli olduğunda düzeltmeler yapılmıştır. Araştırmanın güvenilirliğinin sağlanması amacıyla elde edilen veriler iki farklı kodlayıcı tarafından kodlanmış ve Miles ve Huberman'ın (1994) modelinde içsel tutarlılık olarak adlandırılan kodlayıcılar arasındaki görüş birliği hesaplanmıştır. İçsel tutarlılık Güvenirlik katsayısı= $\frac{\text{Uyuşum miktarı} \times 100}{\text{uyuşum} + \text{uyuşmazlık}}$ formülü kullanılarak hesaplanmıştır ve %89 olarak bulunmuştur.

Bulgular

Özel gereksinimli çocuğa sahip olan ebeveynlerin salgın dönemindeki uzaktan eğitim süreci hakkındaki görüşlerini ortaya koymayı amaçlayan bu araştırmada ebeveynlerle yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. "Uzaktan eğitim sürecinin verimliliği", "ebeveynlerin yaptıkları faaliyetler", "uzaktan eğitim sürecinde karşılaşılan sorunlar", "uzaktan eğitim sürecinde MEB tarafından verilen destekler" olmak üzere toplam 4 tema oluşturulmuştur. Bu temalara ilişkin bulgular aşağıda sunulmuştur.

Uzaktan Eğitim Sürecinin Verimliliği

Ebeveynlerin uzaktan eğitim sürecinin verimliliğine ilişkin görüşleri Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Ebeveynlerin Uzaktan Eğitim Sürecinin Verimliliği Hakkındaki Görüşleri

Tema	Kod	Frekans	Alıntılar
Uzaktan Eğitim Sürecinin Verimliliği	Verimli	10	E1: <i>“Uzaktan eğitim bence verimliydi. Bundan daha iyisinin yapılabileceğini de düşünmüyorum. Devlet internet paketi olsun, TV yayınları olsun üzerine düşeni yaptı. Biraz da velilerin elini taşın altına koyması gerekiyor”</i>
			E4: <i>“Ben verimli olduğunu düşünüyorum. Bu dönemde de ancak teknoloji kullanılarak bu iş devam ettirebilirdi zaten. Çocuğum dersleri sabah erken saatlerde olmasına rağmen istekli bir şekilde kalkıp derslere katıldı. Verilen ödevleri de sıkılmadan yaptı.”</i>
			E5: <i>“Başlangıçta endişeliydim ancak çocuğumun yapılan eğitimlere istekli katılması ve öğretime devam edilmesi beni mutlu etti. Gerek sınıf öğretmenimiz gerek BİLSEM öğretmenimiz yaptıkları çalışmalarla geride kalmamamızı sağladılar.”</i>
			E11: <i>“Bence verimliydi. Özellikle EBA TV yayınlarının faydalı olduğunu düşünüyorum. Öğretmenimizin yaptığı derslere katılırken bazı bağlantı sorunları yaşasak da genel olarak verimliydi diyebilirim.”</i>
			E12: <i>“Başta nasıl olacak falan diye endişe ediyorduk ama öğretmenimiz sayesinde bu dönemi güzel geçirdik diyebilirim. Gerek yaptığı derslerle gerek verdiği diğer desteklerle süreçte bize çok destek oldu o yüzden bir sıkıntı yaşamadık.”</i>
			E13: <i>“Uzaktan eğitim faydalı olmaz diye düşünüyordum</i>

		<p><i>başlangıçta ama öyle olmadı. Kızım yapılan derslere ben iteklemeden kendi isteğiyle katıldı. Bu dönemde aile olarak daha fazla birlikte vakit geçirme fırsatı bulduk aslında. Genellikle çocukla ben daha fazla ilgilenirim ama evden çıkamayınca babası da daha fazla ilgilenme fırsatı buldu.”</i></p> <p>E14: “Evimizde internet yok, telefondan EBA için verilen interneti kullandık. Canlı derslerin yanında televizyondan da derslerin verilmesi güzel oldu.”</p>
Verimli değil	5	<p>E6: “Kesinlikle verimli değildi. Öğretmende zorlandı biz de çok zorlandık. Canlı derslerde çok ses oluyor, çocuk bir şey anlamıyor. O kadar öğrenci bağılyken öğretmenin ders sırasında bire bir ilgilenmesi de çok zor.”</p> <p>E7: “Verimli olduğunu söyleyemem. Kızımın zaten dikkat dağınıklığı var. Derslere motive etmekte çok zorlandım. Bu dönem ona sanki tatil gibi geldiği için epey uğraştık dersleri için.”</p> <p>E8: “Çocuklarla biz ders çalıştık diyebilirim bu dönem. Öğretmenimiz internette anlatmış konuları kaydetmişti. Tekrar izlese de matematik çok soyut kaldı. O yüzden ben anlatayım dedim ama çok zorlandım.”</p> <p>E9: “Verimli olduğunu söyleyemeyeceğim çünkü anne ve babası olarak çalıştığımız için risk durumundan ötürü çocuğu babaannesine bırakmak durumunda kaldık. Kendisi de teknoloji konusunda yetersiz olduğu için verimsiz bir dönem oldu bizim için.”</p> <p>E10: “Bizim için zorlayıcı bir dönemdi. Öğretmenin anlattığından anladığı kadar kaldı artık. Ben, annesi uğraşsak da bizim anlattığımızdan pek ilerleme sağlayamadı.”</p>

Tablo 2 incelendiğinde Uzaktan Eğitim Sürecinin Verimliliği temasına ilişkin verimli ve verimli değil kodları oluşmuştur. 10 ebeveyn uzaktan eğitim sürecinin verimli olduğunu, 5 ebeveyn ise verimsiz olduğunu belirtmiştir. Çocuğu üstün yetenekli tanısı almış 5 ebeveyn, çocuğu öğrenme güçlüğü tanısı almış 4 ebeveyn ve hafif düzey zihinsel yetersizlik tanısı almış 1 ebeveyn uzaktan eğitim sürecinin verimli olduğunu belirtmiştir.

Uzaktan Eğitim Sürecinde Ebeveynlerin Yaptığı Faaliyetler

Uzaktan eğitim sürecinde ebeveynlerin gerçekleştirdiği faaliyetlere ilişkin görüşleri Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Uzaktan Eğitim Sürecinde Ebeveynlerin Yaptığı Faaliyetler

Tema	Kod	Frekans	Alıntılar
Ebeveynlerin Yaptığı Faaliyetler	EBA TV	15	E11: "EBA TV'de yayımlanan dersleri düzenli takip etmeye çalıştık. Bende çocukla birlikte yayınları izlemeye çalıştım."
	EBA	10	E7: "EBA üzerindeki konu anlatımlarını, öğretmenimizin verdiği ödevleri ve etkinlikleri yaptık."
	Video Oyunları	11	E5: "Bu dönemde maalesef bilgisayar ve tabletle geçirdikleri süre baya arttı. Bir şey söylesem "Zaten dışarı da çıkamıyorum, çok sıkılıyor." Diye isyan ediyor. Gerginlik çıkmasın diye bir şey demiyorum artık."
	Spor	2	E1: "Çocuklara masa tenisi öğretmeye çalıştım. Mutfak masasını kullanarak onlarla masa tenisi oynadık."
	Ödev	15	E15: "Öğretmenin whatsapp'tan gönderdiği haftalık ödevleri yaptırđm."
	Ev işleri	4	E6: "Bu dönem aslında çocuklar için bazı yönlerden faydalı oldu. Mesela birlikte kek yaptık. Ben söyledim onlar tarifi yaptı."
	Doğa Etkinlikleri	3	E12: "Salgın döneminde çocuk da biz de epey sıkıldık. Bu nedenle bize en iyi kamp yapmanın geleceğini düşündük. Doğada vakit geçirmek çocuğuma da çok iyi geldi."
	Kitap	6	E13: "Çocuğumun okuma ile ilgili sorunları olduğu için mümkün olduğunca kitap okuma etkinlikleri yapmaya çalıştık."
	Zekâ Oyunları	5	E4: "Oğlumun BİLSEM'de öğrendiği zeka oyunlarını oynadık."
	Film	2	E3: "Haftada 1-2 kez ailece film izledik."

Uzaktan Eğitim Sürecinde Ebeveynlerin Yaptığı Faaliyetler temasına ilişkin EBA TV, EBA, video oyunları, ödev, spor, ev işleri, doğa etkinlikleri, kitap, zekâ oyunları ve film kodları oluşmuştur. Frekansı en yüksek olan kodlar EBA TV (f=15), ödev (f=15) ve video oyunlarıdır (f=11).

Uzaktan Eğitim Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar

Uzaktan eğitim sürecinde ebeveynlerin karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüşleri Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Uzaktan Eğitim Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar

Tema	Kod	Alt Kod	Frekans	Alıntılar
Ebeveynlerin Yaşadığı Sorunlar		Sorumluluk artışı	12	E4: "Oğlumla birlikte küçük kardeşi de olunca onunla da bir yanda ilgilenmem gerekiyor. Diğer taraftan ev işleri bana bakıyor. Ders saatlerimiz erken olunca babası da işte olduğundan benim ilgilenmem gerekiyordu. Bu yüzden çok zorlandım."
		Kısıtlanma	9	E13: "Bu korona yüzünden hiçbir yere çıkamadık. Çocuklar da evde tıkalı kalınca enerjilerini atamadılar. Onlar da biz de sürekli evde kalmaktan çok bunaldık."
		Stres	13	E6: "Yaşadığım en önemli sorun stres oldu. Acaba hastalığa yakalanacak mıyız? Çocuğun eğitimi ne olacak? Nereye kadar böyle devam edecek? Gibi sorular aklımdan hiç çıkmıyor."
Çocukların Yaşadığı Sorunlar		Sıkılma	5	E15: "Evde, derslerde en çok karşılaştığım sorun çabuk sıkılması. Bir an önce dersin bitmesini ve oyuna dönmeyi istiyor."
		Dikkat dağınıklığı	3	E7: "Kızımdaki dikkat dağınıklığı yüzünden derslerden verim alamadık. Sürekli onu derse yöneltmeye çalışmak beni de çok yordu."
		Somutlaştırma	7	E10: "Oğlum zor anlayan bir öğrenci. Ona konuyu anlatırken tabii öğretmeni gibi olamıyoruz, onun seviyesine inemiyoruz. Ben konuyu uzattıkça o da sıkılmaya başlıyor."
		Ekran Bağımlılığı	11	E5: "En çok sorunu tablet bilgisayar yüzünden yaşadık."
Alt Yapı Sorunları		İnternet sorunları	7	E3: "Canlı derslere bağlanamama, bağlantı kopması gibi sorunlar yüzünden derslerde sıkıntılarımız oldu."
		Sunucu sorunları	5	E2: "EBA saatlerinin sınırlı olması, bazen siteye ulaşamama gibi sorunlarla karşılaştım."

Uzaktan Eğitim Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar temasına bağlı olarak ebeveynlerin karşılaştıkları sorunlar, öğrencilerin karşılaştıkları sorunlar ve altyapı sorunları olmak üzere 3 kod oluşmuştur.

Ebeveynlerin karşılaştıkları sorunlar koduna ilişkin sorumluluk artışı, kısıtlanma ve stres alt kodları oluşmuştur. Ebeveynlerin karşılaştıkları sorunlar koduna ilişkin frekansı en yüksek olan alt kodlar stres (f=13) ve sorumluluk artışı (f=12) olduğu görülmektedir.

Çocukların karşılaştıkları sorunlar koduna ilişkin sıkılma, dikkat dağınıklığı, somutlaştırma ve ekran bağımlılığı alt kodları oluşmuştur. Frekansı en yüksek alt kod ekran bağımlılığıdır (f=11).

Altyapı sorunları koduna ilişkin internet sorunları ve sunucu sorunları olmak üzere iki alt kod oluşmuştur. Bu alt kodlar arasında frekansı en yüksek olan ise internet sorunlarıdır (f=7).

Uzaktan Eğitim Sürecinde MEB Tarafından Verilen Destekler

Uzaktan eğitim sürecinde ebeveynlerin Milli Eğitim Bakanlığı tarafından verilen desteklere ilişkin görüşleri Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Uzaktan Eğitim Sürecinde Özel Gereksinimli Öğrencilere MEB Tarafından Verilen Destekler

Tema	Kod	Frekans	Alıntılar
Uzaktan Eğitim Sürecine MEB tarafından verilen destekler	EBA TV	15	E1: "EBA TV'de veliler için hazırlanan programları takip ettim." E7: "EBA TV'de kaynaştırma öğrencileri için yapılan yayınları biliyorum. Zaten EBA TV'yi düzenli takip ettik." E8: "Kaynaştırma öğrenciler için derslerin hazırlanması çok iyi oldu. Veliler için de yayınlar vardı. İyi düşünülmüş."
	EBA	4	E10: "EBA sitesinde de kaynaştırma öğrencileri için etkinlikler var. Ek olarak oradan yararlandık."
	Özelim Eğitimdeyim Uygulaması	1	E5: "Telefon uygulaması yapılmıştı yeni (Özelim Eğitimdeyim) onu indirdim. Programı incelediğimde çok etkinlik vardı. Haftalık olarak etkinlikleri oradan bakarak birlikte yaptık, öğretmenine video gönderdik."

Uzaktan eğitim sürecinde MEB tarafından verilen destekler temasına bağlı olarak EBA TV, EBA ve Özelim Eğitimdeyim kodları oluşmuştur. Ebeveynlerin en fazla bilgi sahibi olduğu destek türü EBA TV'de yayınlanan programlardır (f=15). 4 ebeveyn özel gereksinimli bireyler için EBA sitesinde yer alan etkinliklerden haberdar olduklarını 1 ebeveyn ise "Özelim Eğitimdeyim" adlı mobil uygulamadan haberdar olduğunu belirtmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin COVID-19 salgını sürecinde gerçekleştirilen uzaktan eğitim süreci hakkındaki görüşlerini ortaya koymayı amaçlayan bu araştırmada 15 ebeveynle yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak hazırlanan görüşme formu yoluyla veriler toplanmıştır.

Ebeveynlerin salgın döneminde gerçekleştirilen uzaktan eğitim sürecinin verimliliğine ilişkin görüşleri incelendiğinde 10 ebeveyn sürecin verimli bir şekilde yürütüldüğünü 5 ebeveyn ise verimli olmadığına ilişkin görüş bildirmiştir. Alanyazında bu bulgu ile tutarlılık gösteren çalışma (Yılmaz ve ark., 2020) mevcuttur. Çalışmada 3675 ebeveyne yönelik araştırmacılar tarafından geliştirilen “Pandemi Dönemi Uzaktan Eğitim Değerlendirme Veli Anketi” uygulanmıştır. Ankette yer alan “Millî Eğitim Bakanlığı’nun internet ve TV üzerinden yapılan uzaktan eğitim derslerinden memnun musunuz?” sorusuna çalışmaya katılan ebeveynlerin %43.8’inin kısmen memnunum ve %42.78’inin memnunum cevabı verdiği ortaya çıkmıştır.

Bulgular ayrıntılı incelendiğinde sürecin verimli olmadığını düşünen ebeveynlerin 4’ünün hafif düzey zihinsel yetersizlik 1’inin ise öğrenme güçlüğü tanısı almış çocuğa sahip olan ebeveynler olduğu görülmektedir. Bu nedenle uzaktan eğitim sürecinde hafif düzey zihinsel yetersizlik ve öğrenme güçlüğü yaşayan öğrencilere yönelik yeterli desteğin sağlanamadığı söylenebilir. Altun ve Filiz’in (2020) sınıfında özel gereksinimli öğrenci bulunan sınıf öğretmenlerinin öğrenme-öğretme sürecinde yaptıkları uygulamalar ve karşılaştıkları güçlükleri incelemeyi amaçladıkları çalışmada 10 sınıf öğretmeni yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırmada sınıf öğretmenlerinin özel gereksinimli öğrencilere yönelik eğitim durumlarının yetersiz olduğu ve bazı özel gereksinimli öğrenci velileri ile iş birliğinde sorun yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Babaoğlu ve Yılmaz (2010) sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitiminde yeterli bilgi ve donanıma sahip olup olmadıklarını ortaya koymayı amaçladıkları çalışmada sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma ile ilgili herhangi bir eğitim almadıkları ve kendilerini yetersiz gördükleri sonucuna ulaşılmıştır. Demir ve Açar (2011) tarafından yapılan çalışmada da benzer bulgulara ulaşılmıştır.

Ebeveynlerin uzaktan eğitim sürecinde en fazla gerçekleştirdikleri faaliyet çocuklarının EBA TV yayınlarını takip etmelerine yardımcı olmalarıdır. Ebeveynler ayrıca öğretmenlerinin verdiği ödevleri çocuklarına yaptırdıkları, video oyunlar oynadıkları, masa tenisi, egzersiz gibi fiziksel etkinlikler yaptırdıklarını, zekâ oyunları oynadıklarını, film izlediklerini, kitap okuma saati yaptıklarını, kek yapma gibi ev işleri yaptırdıklarını ve doğa etkinlikleri yaptıklarını belirtmişlerdir. Aile ile yapılan etkinlikler salgın sürecinde çocuklarda aidiyet ve güven duygusunu geliştirmek için oldukça önemlidir (MEB, 2020). Benzer bulgulara Kurt Demirbaş ve Sevgili Koçak’ın (2020) yaptıkları çalışmada da ulaşılmıştır. Çalışma sonuçlarında ebeveynlerin salgın sürecinde çocukları ile geçirdikleri sürede yaptıkları aktivitelerin fiziksel etkinlikler, zihinsel etkinlikler,

el becerisi etkinlikleri, etkileşime dayalı etkinlikler, okul etkinlikleri ve dijital zaman alt temaları altında toplandığı ortaya konmuştur. Çalışmaya katılan ebeveynler bu tür etkinlikleri aile ile etkili zaman geçirme bağlamında salgın sürecinin avantajları arasında belirtmişlerdir. Çaykuş ve Mutlu Çaykuş'un (2020) yaptıkları çalışmada ebeveynlerin çocuklarıyla birlikte yapacakları kitap okuma, oyun oynama, dans etme gibi etkinliklerin çocukların kaygı ve korku seviyesini azaltmada önemli rol oynadığı vurgulanmıştır.

Uzaktan eğitim sürecinde karşılaşılan sorunlar teması, ebeveynlerin karşılaştıkları sorunlar, çocukların karşılaştıkları sorunlar ve altyapı sorunları olmak üzere 3 başlık altında toplanmıştır. Ebeveynlerin en fazla karşılaştıkları sorunların stres ve sorumluluk artışı olduğu belirlenmiştir. Ebeveynler salgın döneminde hastalığa yakalanma korkusu, çocuklarının bu süreçteki eğitimleri hakkında endişe duymaları ve karantina uygulaması gibi önlemler sonucunda stres düzeylerinde artış olduğunu belirtmişlerdir. Birleşik Krallık'ta yapılan bir çalışmada (Asbury ve ark., 2020) elde edilen sonuçlar bu bulguyla tutarlılık göstermektedir. Çalışmada COVID-19 sürecinin özel gereksinimli öğrencilerin ve ailelerinin ruh sağlığına olan etkilerini ortaya koymayı amaçlanmıştır. 241 özel gereksinimli öğrenci velisiyle yürütülen çalışmanın sonuçlarına göre ebeveynler stres, korku ve bunalmış hissettiklerini bildirmişlerdir. Kurt Demirbaş ve Sevgili Koçak'ın (2020) yaptığı çalışmada ise salgın döneminde ebeveynlerin hissettiği duygular arasında frekans değeri en yüksek olanlar endişe, kaygı ve korku olarak bulunmuştur.

Ebeveynler çocuklarının en fazla karşılaştıkları sorunun ekran bağımlılığı olduğunu belirtmişlerdir. Çocukların karantina uygulaması nedeniyle dışarıda vakit geçirememeleri, arkadaşları ile iletişim kuramamaları onları evlerinde tablet, oyun konsolu, telefon, televizyon ve bilgisayar gibi dijital araçlarla daha fazla zaman geçirmeye yöneltmektedir. King, Dellfabro, Billieux ve Potenza'nın (2020) yaptığı çalışmada da salgın döneminde bireylerin çevrim içi oyunlara katılımının arttığı belirtilmiştir. Çocukların karşılaştığı diğer bir sorun somutlaştırma olarak belirlenmiştir. Ebeveynler çocuklarının yüz yüze eğitime göre daha yavaş öğrendiklerini ve derslerden çabuk sıkıldıklarını vurgulamışlardır.

Ebeveynler altyapı sorunları yaşadıklarını belirtmiştir. Canlı dersler sırasında bağlantı kopmaları, sisteme bağlanamama gibi internet sorunları ve EBA internet sitesindeki erişim saatlerinin sınırlandırılması, EBA sitesine erişimde sorun yaşama gibi sonucu sorunları yaşadıkları belirlenmiştir. Pınar ve Dönel Akgül'ün (2020) yaptıkları çalışmada elde edilen bulgular bu sonuçla tutarlıdır. Söz konusu çalışmada Covid-19 salgını sürecinde fen bilimleri dersinin uzaktan eğitim ile verilmesine yönelik görüşlerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırmaya katılan ortaokul öğrencilerinin %93,7'si EBA uygulamasında yazılımla ilgili sorunlar yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Ebeveynlerin uzaktan eğitim sürecinde Millî Eğitim Bakanlığı tarafından verilen destekler hakkındaki görüşleri incelendiğinde, ebeveynlerin tamamının EBA TV'de

ebeveynler için hazırlanan bilgilendirici yayınlardan haberdar olduklarını ve takip ettiklerini bildirmişlerdir. Yılmaz ve ark. (2020) tarafından yapılan araştırmada elde edilen bulgularda velilerin %55'inin Millî Eğitim Bakanlığı'nın EBA TV'de verdiği rehberlik ve bilgilendirme hizmetleri hakkında bilgi sahibi olduğunu belirtmiştir. 4 ebeveyn ise EBA internet sitesinde özel gereksinimli öğrenciler için hazırlanan etkinliklerden haberdar olduğunu belirtmiştir. Öte yandan MEB tarafından özel gereksinimli bireyler için hazırlanan "Özelim Eğitimdeyim" adlı telefon uygulaması hakkında sadece 1 ebeveynin bilgi sahibi bilgi sahibi olduğu belirlenmiştir.

Öneriler

Araştırma sonuçlarına yönelik öneriler şu şekilde sıralanabilir:

Özel gereksinimli öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinden daha etkin bir şekilde yararlanabilmeleri amacıyla sınıf öğretmenlerinin uzaktan eğitim yöntemine yönelik eğitim içeriği, yöntem ve araçları uyarlama becerileri geliştirilebilir.

Ebeveynlere uzaktan eğitim sürecini daha sağlıklı yürütmelerine yardımcı olmak amacıyla rehberlik hizmeti verilebilir.

Konu ile ilgili farklı sınıf düzeyleri ve yetersizlik türleri üzerinde yeni araştırmalar yürütülebilir.

Salgın döneminde gerçekleştirilen uzaktan eğitim çalışmalarının özel gereksinimli öğrencilerin akademik becerileri üzerindeki etkileri incelenebilir.

Kaynakça

- AKÇA, F. ve ÖZYÜREK, A. (2019). Zihinsel yetersizlikten etkilenmiş ve normal gelişen çocuğa sahip ebeveynlerin sıkıntıyı tolere etme, depresyon, anksiyete ve stres düzeyleri. *Journal of History Culture and Art Research*, 8(1), 347-361. doi: <http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v8i1.1787>.
- ALTABLE, M. (2020). Child and adult autism spectrum disorder in COVID-19 pandemic. *Queios*. doi: <https://doi.org/10.32388/8ZRWPM>.
- ALTUN, T. ve FİLİZ, T. (2020). Sınıf öğretmenlerinin özel gereksinimli öğrencilerin eğitimlerine yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 10(1), 1-22. doi: <https://doi.org/10.24315/tred.537847>.
- ASBURY, K., FOX, L., DENİZ, E., CODE, A. ve TOSEEB, U. (2020). How is COVID-19 affecting the mental health of children with special educational needs and disabilities and their families?. *Journal Autism and Developmental Disorders*. doi: <https://doi.org/10.1007/s10803-020-04577-2>.
- AVCI, M. (2008). Bilimsel Araştırmalarda Veri Toplama. O. Kılıç ve M. Cinoğlu (Ed.), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* içinde (ss. 145-170). Lisans Yayıncılık, İstanbul.

Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Ailelerin Salgın Döneminde Gerçekleştirilen Uzaktan Eğitim...

- BABAOĞLAN, E. ve YILMAZ, Ş. (2010). Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimindeki yeterlilikleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 345-354.
- BAXTER, C., CUMMINS, R. A. ve YIOLITIS, L. (2000). Parental stress attributed to family members with and without disability: A longitudinal study. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 25(2), 105-118. doi: <https://doi.org/10.1080/13269780050033526>.
- BECK, D., EGALITE, A. ve MARANTO, R. (2014). Why they choose and how it goes: Comparing special education and general education cyber student perceptions. *Computers & Education*, 76, 70-79. doi: 10.1016/j.compedu.2014.03.011.
- BECKER, S. P., BREAU, R., CUSICK, C. N., DVORSKY, M. R., MARSH, N. P., SCIBERRAS, E. ve LANGBERG, J. M. (2020). Remote learning during COVID-19: Examining school practices, service continuation, and difficulties for adolescents with and without attention-deficit/hyperactivity disorder. *Journal of Adolescent Health*, 1-9. doi: <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2020.09.002>.
- BOZKURT, A., JUNG, I., XIAO, J., VLADIMIRSCHI, V., SCHUWER, R., EGOROV, G., ... PASKEVICIUS, M. (2020). A global outlook to the interruption of education due to COVID-19 Pandemic: Navigating in a time of uncertainty and crisis. *Asian Journal of Distance Education*, 15(1), 1–126. doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.3878572>.
- CAHAPAY, M. B. (2020). How Filipino parents home educate their children with autism during covid-19 period. *International Journal of Developmental Disabilities*, doi: <https://doi.org/10.1080/20473869.2020.1780554>.
- CLEMENS, V., DESCHAMPS, P., FEGERT, J. M., ANAGNOSTOPOULOS, D., BAILEY, S., DOYLE, M. ... VÍSNAPUU BERNADT, P. (2020). Potential effect of “social” distancing measures and school lockdown on child and adolescent mental health. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 29, 739-742. doi: <https://dx.doi.org/10.1007%2Fs00787-020-01549-w>.
- CRESWELL, J. W. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri*. (Çev. M. Bütün, S. B. Demir). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- ÇAYKUŞ, E. T. ve MUTLU ÇAYKUŞ, T. (2020). Covid-19 Pandemi sürecinde çocukların psikolojik dayanıklılığını güçlendirme yolları: Ailelere, öğretmenlere ve ruh sağlığı uzmanlarına öneriler. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5). 95-113.
- DEMİR, M. ve AÇAR, S. (2011). Kaynaştırma eğitimi konusunda tecrübeli sınıf öğretmenlerinin görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 719-732.
- DEMİR ÖZTÜRK, E., KURU, G. ve DEMİR YILDIZ, C. (2020). COVID-19 pandemi günlerinde anneler ne düşünür çocuklar ne ister? Anne ve çocukların pandemi algısı. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 204-220.
- EDUCATION CANNOT WAIT – ECW (2020). *The fierce urgency of now!: Education in emergency response to COVID-19*. ECW Policy Reports.
- EROĞLU, Y., ARICI ÖZCAN, N. ve PEKER, A. (2015). Özel gereksinimli çocuğa sahip anneler ile tipik gelişim gösteren çocuğa sahip annelerin psikolojik sağlamlık, iyilik hali ve mutluluk düzeylerinin incelenmesi. *Sakarya University Journal of Education*, 5(3), 132-150. doi: <http://dx.doi.org/10.19126/suje.31090>.

- ERTÜRK, Y. (2018). Özel gereksinimli çocuğa sahip olan ve olmayan annelerin ilgili değişkenler açısından sosyal beceri düzeylerinin karşılaştırılması. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.
- ESDAILE, S. A. ve GREENWOOD, K. M. (2003). A comparison of mothers and fathers experience of parenting stress and attributions for parent-child interaction outcomes. *Occupational Therapy International*, 10(2), 115-126. doi: <https://doi.org/10.1002/oti.180>.
- HEINICH, R., MOLEND, M., RUSSELL, J. D. ve SMALDINO, S. E. (2001). *Instructional Media and Technologies For Learning*. Columbus, OH: Merrill Prentice Hall.
- KING, D. L., DELFABBRO, P. H., BILLIEUX, J. ve POTENZA, M. N. (2020). Problematic online gaming and the COVID-19 pandemic. *Journal of Behavioral Addictions*. doi: <https://doi.org/10.1556/2006.2020.00016>.
- KIRCAALİ İFTAR, G. (2017). Otizm Spektrum Bozukluğuna Genel Bakış. E. Tekin İftar (Ed.), *Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar ve Eğitimleri içinde* (17-43. ss.). Ankara: Vize Yayıncılık.
- KURT DEMİRBAŞ, N. ve SEVGİLİ KOÇAK, S. (2020). 2-6 yaş arasında çocuğu olan ebeveynlerin bakış açısıyla COVID-19 salgın sürecinin değerlendirilmesi. *Avrasya Sosyal Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(6), 328-349.
- LEE, J. (2020). Mental health effects of school closures during COVID-19. *Lancet Child Adolesc Health*, 4(6). doi: [https://doi.org/10.1016/S2352-4642\(20\)30109-7](https://doi.org/10.1016/S2352-4642(20)30109-7).
- MACIAS, M. M., SAYLOR, C. F., ROWE, B. P. ve BELL, N. L. (2003). Age-related parenting stress differences in mothers of children with spina bifida. *Psychological Reports*, 93, 1223-1232. doi: <https://psycnet.apa.org/doi/10.2466/PRO.93.8.1223-1232>.
- MEB (2020). *Salgın Hastalık Dönemlerinde Psikolojik Sağlamlığımızı Korumak: Yetişkinler İçin Bilgilendirme Rehberi*. Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- MILES, M. B. ve HUBERMAN, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded Sourcebook*. (2nd ed). Thousand Oaks, CA: Sage.
- MIRANDA, A., TARRAGA, R., FERNANDEZ, M. I., COLOMER, C. ve PASTOR, G. (2015). Parenting stress in families of children with autism spectrum disorder and ADHD. *Exceptional Children*, 82(1), 81-95. doi: <https://doi.org/10.1177%2F0014402915585479>.
- NARZISI A. (2020). Handle the autism spectrum condition during coronavirus (COVID-19) Stay at home period: Ten tips for helping parents and caregivers of young children. *Brain Sciences*, 10(4), 207. <https://doi.org/10.3390/brainsci10040207>.
- OECD (2001). Understanding the digital divide. *OECD Digital Economy Papers*, 49, OECD Publishing, Paris.
- OECD (2020). *A framework to guide an education response to the Covid-19 Pandemic of 2020*. Paris: OECD Publishing.

- ÖZDEMİR TOPALOĞLU, A. ve TOPALOĞLU, M. (2009). Distance education applicatios in concept acquisition for disabled individuals/ special education for handicapped. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 1, 1008-1011. doi: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2009.01.180>.
- PINAR, M. A. ve DÖNEL AKGÜL, G. (2020). Covid-19 salgını sürecinde fen bilimleri dersinin uzaktan eğitim ile verilmesine yönelik öğrenci görüşleri. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 10(2), 461-486. doi: 10.26579/jocress.377.
- PRIME, H., WADE, M. ve BROWNE, D. T. (2020). Risk and resilience in family well-being during the COVID-19 pandemic. *American Psychologist*, 75(5), 631-643. doi: <http://dx.doi.org/10.1037/amp0000660>.
- RITA PETRETTO, D., MASALA, I. ve MASALA, C. (2020). Special educational needs, distance learning, inclusion and COVID-19. *Education Sciences*, 10, 154. doi: <https://doi.org/10.3390/educsci10060154>.
- TÜRNÜKLÜ, A. (2000). Eğitimbilim araştırmalarında etkin olarak kullanılabilir nitel bir araştırma tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 24(24), 543-559.
- UNESCO (2020). *School closures caused by Coronavirus (Covid-19)*. Erişim adresi: <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse>.
- UNITED NATIONS HUMAN RIGHTS, (2020). *COVID-19 and rights of persons with disabilities: Guidance*. Erişim adresi: https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/COVID-19_and_The_Rights_of_Persons_with_Disabilities.pdf
- WANG, G., ZHANG, Y., ZHAO, J., ZHANG, J. ve JIANG, F. (2020). Mitigate the effects of home confinement on children during the COVID-19 outbreak. *Lancet*, 395(10228), 945-947. doi: [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(20\)30547-x](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(20)30547-x).
- WORLD HEALTH ORGANIZATION (2020). Virtual press conference on COVID-19 – 11 March 2020. Erişim adresi: https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/transcripts/who-audio-emergencies-coronavirus-press-conference-full-and-final-11mar2020.pdf?sfvrsn=cb432bb3_2.
- YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- YILMAZ, E., GÜNER, B., DOĞANAY, G. ve YILMAZ, D. (2020). *Veli algısına göre pandemi dönemi uzaktan eğitim sürecinin niteliği*. Konya: Palet Yayınları.